

С.В. Немеса

ПРО ДЕЯКІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРУ ЩОДО РОЗРОБКИ ТЕМИ “ІСЛАМ І НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА” (Представники народів цієї релігії в Україні протягом 1991–2006 рр.)

ПОСИЛЕННЯ інтересу до мусульманського віровчення в Україні зумовлює гостру потребу в об'єктивній інформації про іслам, його духовні цінності та релігійну практику. Україна – один із самобутніх регіонів світу, де мусульмани порівняно із християнами становлять нечисленну конфесійну групу, однак вони протягом тривалого історичного періоду активно взаємодіяли з українцями та іншими немусульманськими народами України.

Усі відомі матеріали про мусульман в Україні розподіляються на першоджерела та літературні матеріали. Значення перших, очевидно, переважає, потребує першочергової уваги, бо дані, наведені в них, мають найбільшу достовірність. Це матеріали Міжобласної асоціації громадських організацій (МАГО) “Арраїд” у Києві, фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву в Автономній Республіці Крим (АРК), матеріали Меджлісу кримськотатарського народу, Конгресу азербайджанців України – напевно, найбільш численної національно-культурної організації мусульман в Україні. Це також матеріали Центру інформації і документації кримських татар та національно-культурних товариств мусульман – татарського, узбецького, башкирського.

Фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України в м. Києві містять детальну інформацію про мусульманські народи, що прибували на територію нашої країни з місць депортації. Ця інформація представлена у вигляді постанов та звітів Ради Міністрів УРСР та ЦК КПУ, у яких, зокрема, надані матеріали про процес облаштування кримських татар, що поверталися в Україну. Став можливим також доступ до документів про кримських татар із грифом “цілковито таємно”. Прикладом може служити довідка “О

крымских татарах” від 15 січня 1987 року, де наведені дані про кількість кримських татар по всіх областях України, кількісні показники зайнятого у різних сферах промисловості кримськотатарського населення, забезпечення кримських татар житлом та місцем роботи, заходи щодо будівництва у декількох районах для розміщення татар, які щойно прибули в Україну¹.

Це також і Постанова від 19 травня 1990 року ЦК КІРС “О создании Союзного совета крымскотатарского народа”, де представлена низка матеріалів політичного, правового та економічного характеру, що призвели до необхідності утворення вищезазначеної Ради².

Щодо фондів Центрального державного архіву Автономної Республіки Крим (АРК), то тут наведена змістовна інформація про кримських татар, що мешкали на півострові у різні роки. Це також дані про ситуацію в культурологічній сфері, наприклад звіт ЦК КПУ “О еженедельном приложении к газете “Крымская правда” кримськотатарською мовою від 4.05.1988 р., довідка Кіровського райкому КПУ в Сімферополі “Творчість рук та душі” про роботу кримськотатарського клубу “Ватан” від 1989 року, а також орієнтовка “Про релігійно-націоналістичні прояви серед кримськотатарського населення” від 16.09.1988 р., де надана інформація про різні форми вимог кримськотатарського народу з метою збільшення кількості об'єктів релігійної інфраструктури на півострові тощо³.

Міжобласна асоціація громадських організацій (МАГО) “Арраїд” (у перекладі з арабської “передовий”) заснована в 1997 р. Вона об'єднала в один союз громадські організації в десятих обласних центрах України на принципі рівноправних взаємин і в прагненні сприяти їхньому розвитку.

Недивно, що за роки діяльності асоціація стала не тільки впливовим об'єднанням, а

й зуміла завоювати довіру приватних і державних спонсорів та залучити значні спонсорські кошти з цілого ряду країн Близького Сходу, а також з деяких країн Європейського Союзу. В асоціацію входить спеціалізований відділ – об’єднання незалежних громадян “Ансар Фаундейшн”. Він займається видавничою діяльністю, що пов’язана із перекладом і випуском літератури, аудіо- та відеоматеріалів⁴.

Об’єднання “Ансар Фаундейшн” підготувало до виходу цілу низку книг, аудіо- та відеопродукції відомих авторів з країн ісламського Сходу, ЄС, США і СНД. Багато з них неодноразово перевидавалися через зростаючий попит серед читачів і слухачів, коло яких не обмежується мусульманами. До того ж попит серед немусульман переважає.

Матеріали розраховані на широку аудиторію. Це література для маленьких мусульман – наприклад, дитячі книги про Рамадан, молитви і ритуальні обмивання, книжка “Іслам для дітей”; для мусульманських жінок – “Жінка на шляху Заклику”, “Довідник мусульманської жінки”; література, присвячена основам віровчення ісламу, – “Коран”, “Хадіс”, “Моральність мусульманина” тощо, а також для більш широкого кола читачів – “Загальні уявлення про іслам”, “Іслам: шлях до Бога”, “Біблія, Коран і наука” та багато інших.

Крім цього, кожна організація, що входить в асоціацію “Арраїд”, періодично видає брошури і буклети на актуальні теми, пов’язані з ісламом і мусульманами⁵.

У Донецьку 3 вересня 1999 року зусиллями асоціації громадських організацій “Арраїд” та Духовного центру мусульман України (ДЦМУ) відкрито Український ісламський університет. Особливу увагу, поряд з арабською мовою, тут приділяють вивченню Корану, норм поведінки згідно з ісламом, вивчаються також татарська мова, релігієзнавство. Випускники університету можуть працювати у мечетях, медресе, релігійних громадах, в ісламських центрах та фондах, бути імамами, проповідниками, викладачами, перекладачами, керівниками громад тощо⁶.

У березні 1999 року була створена Всеукраїнська громадсько-культурна організація “Конгрес азербайджанців України” (КАУ). У 25 адміністративних

центрах України КАУ має свої регіональні організації, які об’єднали навколо себе півмільйонну азербайджанську громаду України.

КАУ здійснює свою діяльність у рамках Конституції України, у відповідності з діючим законодавством України, Законом “Про національні меншини”, Законом “Про об’єднання громадян”⁷.

Організації КАУ в Криму, на Дніпропетровщині, Харківщині мають свій друкований орган. Централізовано у м. Києві конгрес видає газету “Голос Азербайджану” (редактор Г. Тагієв), яка регулярно знайомить членів організації та представників державної влади з новинами та подіями Азербайджанської Республіки та із життям азербайджанської діаспори України⁸.

Харківська обласна регіональна організація “Конгрес азербайджанців України” (ХОРО “КАУ”) проводить велику роботу із зміцнення миру і злагоди, міжнаціональних відносин в Україні, оскільки це одне з основних статутних завдань організації. А головним завданням цієї організації є об’єднання представників азербайджанської діаспори України для створення умов реалізації і розвитку культурних, духовних, суспільно-політичних потреб своїх членів і громади в цілому; захист прав та інтересів азербайджанців.

3 липня 2005 р. виходить газета “Луна Азербайджану”, видавцем якої є ХОРО “КАУ”⁹.

Центр інформації та документації кримських татар (ЦІДКТ) є неурядовою, некомерційною організацією, що заснована у 2000 році. Метою ЦІДКТ є надання інформації з історії та сучасного розвитку Криму, висвітлення проблем, пов’язаних з поверненням кримськотатарського народу на історичну батьківщину і відновленням його політичних, соціальних, економічних і культурних прав у межах незалежної України.

Основною формою інформаційної діяльності ЦІДКТ є бюлетень “Кримські студії”, який видається українською та англійською мовами з періодичністю 6 номерів на рік.

Кожен номер бюлетеня “Кримські студії” безкоштовно надсилається народним депутатам України, до міністерств і відомств України (гуманітарного блоку),

бібліотекам провідних вузів Києва та Автономної Республіки Крим, а також посольствам держав і місіям міжнародних організацій, які акредитовані в Україні, неурядовим громадським організаціям України.

Співробітники ЦДКТ проводять щоденний моніторинг української преси з кримськотатарської тематики. Всі відібрані матеріали систематизуються за рубриками і виставляються щодавно (1 номер у 10 днів) в електронному бюлетені “Крим у дзеркалі української преси”, який безкоштовно надсилається всім зацікавленим сторонам¹⁰.

У галузі дослідницької діяльності ЦДКТ здійснює підтримку реалізації наукових теоретичних досліджень і розроблення правових норм і механізмів, які можуть бути використані як законодавча ініціатива.

Співробітники ЦДКТ беруть активну участь у проведенні різноманітних конференцій, “круглих столів”, семінарів з проблем прав людини, національних меншин і корінних народів.

У найближчих планах ЦДКТ – створення електронної бібліотеки, до якої включатимуться нормативно-правові акти органів державної влади України з питань розвитку Криму, повернення та облаштування кримськотатарського народу, а також праці українських і зарубіжних дослідників з історії та культури корінних народів Криму.

Як і решта неурядових організацій, ЦДКТ прагне до розширення кола партнерів для взаємного обміну досвідом, а також об’єднання зусиль щодо реалізації проектів, які спрямовані на розбудову суспільства в Україні на принципах взаємної поваги й дружби.

Відкриття ЦДКТ власного сайту (<http://www.cidct.org.ua>) дозволяє розширити коло користувачів його матеріалами, в тому числі й роботами, що публікуються в бюлетені “Кримські студії”¹¹.

Республіканська федерація татар та башкирів Криму (голова правління – Марат Массалімов) – наймолодша серед національно-культурних об’єднань півострова. Вона створена для об’єднання татар і башкирів, для активної участі в демократичних процесах федерації, сприяння

національному і духовному відродженню татар та башкирів, а також збереження і розвитку їхніх мов, культур, традицій і звичаїв, зміцнення зв’язків з татарським і башкирським народами в Татарстані і Башкортостані та інших країнах, економічних та міжнаціональних зв’язків з іншими народами.

Регіональні відділення федерації створені в Севастополі, Ялті, Керчі, Джанкої, Євпаторії, Білогірську, Бахчисараї та інших містах і населених пунктах Криму.

Представники федерації брали участь у виїзному засіданні Всесвітнього конгресу татар, де обговорювалися проблеми татарської діаспори в Криму.

Федерація сприяла підписанню угоди з культурного обміну між Республікою Татарстан і АРК та проведенню в Ялті Міжнародного дитячого фестивалю¹².

З 1998 року в Києві існує Всеукраїнський татарський культурний центр “Туган Тел” (“Рідна мова”). Його очолює Канафія Місбахетдинович Хуснутдинов. До його складу входять 13 регіональних татарських громад, у тому числі київська громада татар “Ільдаш” та Республіканська федерація татар та башкирів Криму. Зараз у Києві працює чотири татарські самодіяльні фольклорні колективи, вони добре відомі в місті, уже вийшло багато їхніх записів на компакт-дисках та касетах. Народний жіночий хор “Шатлик” (“Радість”) існує вже більше 10 років. Жіночий вокальний ансамбль “Асил яр” також має успіх у слухачів. А показовий дитячий ансамбль “Лейсен” є лауреатом Міжнародного фестивалю тюрксько-татарської творчості. Він вже двічі брав участь у роботі Міжнародної дитячої академії в Польщі, регулярно виступає на київських святах.

Татарський культурний центр у столиці України є єдиною організацією національних меншин нашої держави, що випускає власний щомісячний ілюстрований журнал. Це видання називається “Дустлик”, що татарською означає “дружба”. Зараз центр виплачує стипендії кращим студентам-татарам, має домовленість із керівництвом Татарстану про пільговий прийом кращих представників української татарської молоді у провідні технічні і гуманітарні вищі навчальні заклади Республіки Татарстан¹³.

Київська обласна узбецька громада “Узбекистан” існує з 1985 року, але офіційно зареєстрована 2 березня 2004 року. Головою є Пулат Аманович Козаков. Сьогодні громада нараховує близько 200 чоловік. Щорічно 21 березня вона проводить святкування Новрузу (цей день символізує початок Нового року, відродження природи), відвідує в цей день дитячий приймач-розподільник Києва, де здійснюється вручення подарунків, частування узбецькими стравами, концерт. Кожного місяця громада проводить засідання узбеків, що мешкають у Києві та Київській області. У проєкті – організація недільної школи для дітей з вивчення узбецької мови і відкриття Узбецького культурного центру¹⁴.

Найбільш цінну літературу про мусульман в Україні можна знайти у бібліотеці імені І. Гаспринського в місті Сімферополі, у газетах ісламських культурних центрів у місті Києві – “Арраїд” та “Аль-Баян”, газеті Конгресу азербайджанців України в Києві (“Голос Азербайджана”) та Харкові (“Ехо Азербайджана”), що видаються російською мовою. Це також численні друковані видання Кримського півострова – “Полуостров”, “Голос Крыма”, “Авдет”, крім того, сайти різних мусульманських організацій у мережі Інтернет.

Після депортації кримських татар у 1944 році сталінський режим знищив на півострові всі сліди їхнього перебування, навіть цвинтарі. З особливим цинізмом знищувалися предмети матеріальної культури, у першу чергу книги. На півострові було закрито близько 1000 національних бібліотек, частково вивезено, а в більшості випадків – просто спалено, – це більш ніж 25 мільйонів книг тюркськими мовами, у тому числі твори В.І. Леніна, перекладені раніше на кримськотатарську. Повернувшись на рідну землю, кримські татари постали перед великою проблемою: для відновлення системи національної освіти потрібно було відродити в першу чергу мережу бібліотек. Методичним центром для вирішення цього масштабного завдання зараз є Центральна кримськотатарська бібліотека ім. І. Гаспринського, відкриття якої стало подією міжнародного значення, оскільки у відкритті брав участь Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Нідерландів Отто Хаттінг Ван Сант, котрий фінансував проєкт¹⁵.

Бібліотека імені І. Гаспринського, що названа ім'ям видатного кримськотатарського письменника, вченого, журналіста, редактора і видавця першої кримськотатарської газети “Терджиман” (“Перекладач”), була заснована у вересні 1990-го, а в 1995 році рішенням Ради Міністрів Криму перетворена в республіканську. З 1997 року бібліотека є колективним членом асоціації бібліотек “Євразія”, учасником конференції “Бібліотеки й асоціації в мінливому світі”, співзасновником Фонду підтримки бібліотек Криму. Колектив бібліотеки ім. І. Гаспринського здійснює ділові та інформаційні зв'язки, а також співпрацює з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського, Російською державною бібліотекою, національними бібліотеками Узбекистану, Азербайджану, Татарстану та багатьох країн Європи. Основу бібліотеки складають книги особистих колекцій вченого-філолога Басира Гафарова, передані бібліотеці в 1991 році відповідно його заповіту. Сьогодні її книжковий фонд становить більш ніж 14 тисяч книг, у тому числі чотири тисячі кримськотатарською мовою, серед яких 1,3 тисячі томів рідкісних і особливо цінних видань. Це видання І. Гаспринського при його житті, Д. Сейдамета, А. Озенбашли, О. Акчокракли, Б. Чобан-Заде, А. Кричинського, Е. Шем'ї-Заде та інших видатних діячів кримськотатарської культури. Особливо цінний фонд бібліотеки становлять фотокопії 61 тому книг, що містять судові та архівні документи Кримського ханства з 1613-го по 1780 рік. У бібліотеці зберігаються також повні колекції журналів “Emel” (1930–1998), “Kirim” (1957–1961), що видавалися кримськотатарською діаспорою в Румунії і Туреччині, газети “Ленін байраги” (1957–1990) і журналу “Ілдиз” (1976–1990). У 1998 році понад 1600 кримськотатарських книг 1900–1941 років видання були передані в Сімферополь з Російської державної бібліотеки, у листопаді 1998 року – більше 300 кримськотатарських книг, виданих у 1960–1990 роках у місцях депортації, з державної бібліотеки ім. А. Навої Узбекистану. У Москві та інших бібліотеках Росії багато кримськотатарських книг збереглися в одиничних екземплярах, а тому не були передані, тож колектив бібліотеки ім. Гаспринського планує їхнє копіювання або перевидання¹⁶.

Послугами бібліотеки ім. І. Гаспринського щорічно користуються більш ніж 2 тисячі читачів, що використовують понад 30 тисяч книг та інших видань. Фахівцями бібліотеки розроблена концепція бібліотечного обслуговування кримськотатарського населення в місцях компактного проживання. У бібліотеці створені довідково-бібліотечний та електронний каталоги, систематичні картотеки статей, картотеки краєзнавчої літератури та персоналій і деякі інші довідкові посібники. Бібліотека виступає не тільки державним сховищем книг, рукописів і документів, а також є центром тюркської культури в Криму – тут функціонує Музей кримськотатарського мистецтва, Центр рекомендаційної бібліографії, ведеться велика наукова робота. У квітні 1999 року в селищі компактного проживання кримських татар Мар'їно біля Сімферополя відкрито перший виїзний читальний зал. У травні нинішнього року видана книга Д. Урсу “Нариси історії культури кримськотатарського народу 1921–1941 рр.”.

До останнього часу весь фонд бібліотеки зберігався в непристосованому приміщенні – колишньому будинку медресе, що є архітектурним пам'ятником XI–XVI століть. У 1994 році ідею його реставрації під бібліотеку висунув Мехмет Тютюджи, керівник видавничого центру “Туркестан – Азербайджан” у місті Хаарлам у Нідерландах. Вона була підтримана Інститутом східного права і русистики, а його співробітник Ганна Хайке підготувала проект, згідно з яким уряд країни виділив суму у 240 тисяч доларів. У 1997 році проект був підтриманий фондом Сороса в Україні, що формував програму “Інтеграція в українське суспільство кримськотатарського народу, вірмен, болгар, греків і німців, що постраждали від депортації” і виділив на відтворення кримськотатарської бібліотеки 145 тисяч доларів. Для забезпечення бібліотеки 50 тисяч гривень виділив і уряд Кримської автономії¹⁷.

Фонд досліджень і підтримки корінних народів Криму – традиційна неурядова організація з місцевим статусом, заснована з ініціативи інтелігенції і політиків Криму, зацікавлених у сприянні підвищенню рівня освіти і розвитку культурної спадщини, в організації налагодження

контактів і обміну досвідом у вирішенні ключових проблем в Україні і за кордоном. Організація зареєстрована у Виконавчому комітеті Центрального району Сімферополя (адміністративний центр Криму). У фонд входять юристи, учителі, історики, архіваріуси, студенти і вчені.

Фонд заснований у 1997 році. Він виграв грант Української філії Міжнародного Відродження для проектів: “Розвиток національно-культурних товариств – умова збереження корінних народів Криму” (1997), “Моніторинг кримськотатарської преси” (1998), програма з обміну студентами (1998). Здійснило публікацію бюлетеня “Алтин Бешик” (“Золота колиска”), у якому публікує маловідомі в СНД матеріали з проблем прав людини, корінних народів, меншин, жертв насильницької депортації тощо.

Фонд є співорганізатором міжнародного семінару “Захист прав корінних народів і меншин у плюралістичних полікультурних суспільствах” (1997), семінару “Можливості неурядових організацій у розвитку демократії в Криму як умова відродження корінних народів” (1998), Міжнародного симпозіуму “Геноцид і корінні народи” (1998). Фонд є учасником 2-х міжнародних семінарів “Захист національних меншин” відповідно до Європейської рамкової конвенції про захист національних меншин.

Робочими мовами у фонді є кримськотатарська, англійська, українська, російська. Річний бюджет фонду заснований на добровільних внесках, фінансах засновників і грантах. Президент фонду – Надир Бекир, кандидат філософських наук, юрист, керівник політико-правового управління Меджлісу кримськотатарського народу¹⁸.

23 жовтня 1993 року вийшов перший номер першої в Україні мусульманської газети “Аль-Баян”, створеної засновниками: Ісламським культурним центром міста Києва і фондом “Саар-фаундейшн”. Надалі співзасновниками були благодійні фонди: спочатку “Аль-Бушра”, потім “Замзам”.

З першого номера засновники і редакція розробили концепцію газети та упевнилися в думці, що мусульмани України не повинні залишатись осторонь “релігійної пропаганди” і зобов'язані поділитися знаннями про впливову релігію – іслам,

про її значення і внесок у загальнолюдську цивілізацію, що вони повинні підвищувати її престиж і захищати від необґрунтованих обвинувачень в екстремізмі і тероризмі. У багатьох світових засобах масової інформації іслам зображується як релігія, що сповідує насильство. Газета протистоїть цьому хибному ствердженню і своєю діяльністю прагне спростувати цей помилковий стереотип, сприяючи ненав'язливій освіті і моральному удосконаленню представників мусульманських народів України.

Іслам може бути привабливим для багатьох, якщо про нього правдиво і переконливо розповідати. Мусульмани заклали основи сучасної фізики, хімії, математики, медицини. Свого часу у країнах Арабських Халіфатів були розвинуті висока поезія, література, історія, філософія. Існувало найефективніше промислове і сільськогосподарське виробництво. Усе це стало можливим завдяки умовам, створеним ісламом. Але ці факти завжди замовчувалися. Звичайно, про престиж ісламу повинні піклуватися в першу чергу самі мусульмани. Редакція газети намагається довести правду про іслам, шаріат, ісламську культуру та історію до всіх народів України. Газета повідомляє лише про найбільш привабливі, але в той же час найбільш наближені до Корану й проповідей Пророка Мухаммада сторони ісламу.

Особливу увагу редакція приділяє таким темам, що отримали високу оцінку читачів: “Іслам у нашому житті”, “Енциклопедія ісламу”, “Спосіб життя в ісламі”, “Про священну книгу мусульман – Коран”, “Про великих синів і дочок ісламу”, “Дітям і молоді про іслам”. Розповідаючи про ісламський етикет, редакція показує, як повинні поводитися мусульмани в повсякденному житті, щоб їхні високоморальні і шляхетні принципи були прикладом для усіх.

З часу свого заснування газета виступає на захист власної ідейної платформи – пропаганди і поширення основ ісламу, сприяння духовній освіті мусульман України.

Крім того, “Аль-Баян” отримують багато громадських і державних організацій, редакції газет і журналів України, посольства мусульманських країн у Києві, великі бібліотеки Києва та окремі читачі¹⁹.

Газета “Минарет” як орган Духовного управління мусульман України вперше побачила світ у березні 1994 року. Вона виходить раз на місяць накладом 1700 примірників, видається російською та арабською мовами. На початку свого існування Духовне управління мусульман Криму видавало газету “Хідаєт” кримсько-татарською мовою.

У Донецьку з 1998 року видається газета “Наш дом – Україна” – орган Партії мусульман України; виходить вона нерегулярно.

В Криму також видаються газети та журнали кримських татар:

“Голос Крима” (російською мовою) – тижневий додаток до газети “Голос України”. Формат А2 на 6–8 сторінках. Газета зареєстрована в Києві у грудні 1993 року, готується і друкується в Сімферополі. Тираж – 7,5 тисячі примірників. Газета публікує матеріали всіх політичних течій кримськотатарського національного руху, порушує питання політичної реабілітації депортованих народів, розвитку демократії, відродження культури, освіти кримськотатарською мовою, зміцнення української державності;

“Авдет” (у перекладі “Повернення”) – фактичний орган Меджлісу кримськотатарського народу, хоча офіційним засновником виступає “Фонд Крим”, що й фінансує діяльність Меджлісу. Тираж не зазначений. Друкується офсетним способом у Євпаторійській міській друкарні на 4 сторінках формату А3. Відстоює інтереси кримських татар з позиції Меджлісу;

“Кири́м” – починала вихід у 1990 році під назвою “Достлук” (“Дружба”) як додаток до газети “Кримська правда” у часи її існування як органу обкому партії; кримськотатарською мовою. Формат А3, 4 сторінки. Тираж до 3 тисяч. Публікує матеріали про життя кримськотатарського народу, відстоює інтереси всіх політичних рухів кримськотатарського народу;

“Ілдиз” (“Зірка”) – суспільно-політичний і літературний журнал кримськотатарського народу. Видавався ще в Кримській АРСР і в Узбекистані. У Криму – з 1995 року. Засновник – кримське відділення Національної спілки письменників України;

“Арекет” (“Дія”) – кримськотатарською мовою; а також “Янғы Дюнья” (“Новий світ”);

Земляцтво арабських студентів, які навчаються в Україні (їх близько 70 тис.), у 2001 році розпочало випуск газети “Ватан” (“Батьківщина”) арабською мовою.

Всі ці видання вміщують матеріали з основ ісламу, навчають мусульманських звичаїв та обрядів, розповідають про історію ісламу, про життя мусульман в Україні і світі. Останніми роками окреслилася тенденція до висвітлення найважливіших подій у суспільно-політичному та соціально-культурному житті України²⁰.

Українська громадськість не є достатньо обізнаною у питаннях, пов'язаних з ісламом, його цінностями, з життям мусульман, хоча попит на цю інформацію після трагедії у Нью-Йорку 11 вересня 2001 р. – величезний. Українським мусульманам необхідно ламати пануючі щодо них стереотипи, прагнути звертатися частіше до читача-немусульманина безпосередньо або ж через українські засоби масової інформації. Надійними, але не надто поширеними джерелами відомостей про іслам є журнали “Східний світ”, “Релігійна панорама”, “Людина і світ”, що видаються у Києві.

Серед сайтів представників мусульманського віровчення варто відзначити сайт “Іслам для всіх” (www.islam.kiev.ua), сайт незалежної Міжобласної асоціації громадських організацій “Арраїд” (www.araaid.org) та веб-сторінку Духовного управління мусульман України (www.islamyat.org).

Зокрема, сайт “Іслам для всіх” за інформаційною наповненістю, своєчасністю та актуальністю розміщеної інформації, доступністю матеріалів для сприйняття користувачами є одним з найпотужніших у релігійному веб-просторі. Сторінку створено за сприяння Асоціації громадських організацій “Арраїд”. На сайті, зокрема, розміщено новини (оновлюються щодня) ісламського світу, аналітичні статті на тему взаємовідносин держави та церкви, а також міжконфесійних відносин, створено архів новин та зручну пошукову систему. Окремо варто відзначити висвітлення на сайті кримськотатарської теми, зокрема діяльності Меджлісу, Духовного управління мусульман Криму, міжконфесійної ситуації на півострові, у тому числі й поширення в АРК радикальних

ісламських організацій. Крім того, відвідувач сайту може ознайомитися з основами мусульманського віровчення і культури, основними джерелами ісламу – Кораном та Суною, скористатися електронною бібліотекою (книги у форматі HTML Help, з можливістю переписати файл на локальний диск і переглянути його як звичайний файл довідки Windows), знайти посилання на веб-сторінки інших організацій та закладів цієї конфесії тощо²¹.

Офіційний сайт Меджлісу кримськотатарського народу (<http://www.qurultay.org>) функціонує з квітня 2002 року. Матеріали на сайті надаються кримськотатарською, українською, англійською, російською та турецькою мовами. Уся інформація на сайті розподіляється за такими рубриками: новини Меджлісу, Курултай, Меджліс, історія, культура, освіта, проекти, форум, архів. Значна частина публікацій, що розміщуються на сайті, відображають офіційну точку зору Меджлісу кримськотатарського народу на події, пов'язані з кримськотатарською темою, які відбуваються в Україні та за її межами. Завдяки своїй багатомовності сайт Меджлісу кримськотатарського народу є більш доступним (у порівнянні з іншими кримськотатарськими ресурсами) як для розміщеної по всьому світу кримськотатарської діаспори, так і для більш широкої аудиторії іноземних дослідників²².

Сайт “Крим і кримські татари” (<http://www.kirimtatar.com>) – незалежний приватний ресурс, що створений та підтримується московською дослідницею Гульнарою Бекіровою. Функціонує з вересня 2002 року. Всі матеріали на сайті надаються російською мовою. Особливу увагу автори сайту приділяють історичній долі кримськотатарського народу – корінного етносу півострова – та сучасним громадсько-політичним процесам, пов'язаним із його поверненням з місць депортації на свою батьківщину. Матеріали, що розміщуються на сайті, розподіляються за такими рубриками: хроніка подій, дослідження, історичний архів, діаспора, бібліотека, раритети, прес-центр, бібліографія, кримські ресурси.

Сайт “Крим і кримські татари” приємно відрізняється від багатьох інших інтернет-ресурсів достовірністю і, головне, науковою вивіреністю розміщених матеріалів.

Переважна частина матеріалів, що розміщені на сайті (зокрема, у рубриках “Дослідження” та “Історичний архів”), підготовлені Гульнарою Бекіровою на основі архівних документів, які зберігаються в архівах Російської Федерації та України. До речі, пані Гульнара закінчила Російський державний гуманітарний університет (колишній історико-архівний інститут) за спеціальністю історик-архівіст. Автори сайту “Крим і кримські татари” запрошують до професійної співпраці істориків, журналістів, політологів – усіх, хто небайдужий до кримської та кримськотатарської проблематики²³.

На окремому сайті (www.quran.org.ua) можна познайомитися із кваліфікованими перекладами Священного Корану, що мають зручні засоби пошуку і тематичний покажчик.

Останні новини, пов’язані з діяльністю Асоціації, а також матеріали конференцій, огляди ЗМІ про Асоціацію, прес-релізи та багато інших подробиць можна знайти на офіційному сайті МАГО “Арраїд” (www.arraid.org)²⁴.

12 квітня 2006 року в приміщенні Ісламського громадського культурного центру у м. Києві була проведена Міжнародна наукова конференція “Мусульмани в сучасному українському суспільстві”. Організаторами першої конференції виступили Міжобласна асоціація громадських організацій “Арраїд” і Всеукраїнська громадська організація “Український центр ісламознавства”.

Було здійснено кілька заходів: це і презентація культосвітнього проекту семінару-тренінгу “Знайомтесь: іслам без крайностей та стереотипів”, а також презентація нового інтернет-ресурсу “Іслам в Україні” (www.islam.in.ua). Мета проектів – поширення об’єктивної інформації про іслам та мусульман України. Щоб зробити зміст конференції корисним надбанням для української громадськості, організатори прийняли рішення видати її матеріали окремою книгою, а також найближчим часом опублікувати матеріали конференції на новому сайті.

З 2000 р. виходить в ефір радіограма про іслам і мусульман “Ассалюму алейкум!” (“Мир вам!”). У гостях у ведучого програми побували відомі релігійні,

державні і громадські діячі, релігієзнавці, орієнталісти, ісламознавці, і не тільки українські. “Ассалюму алейкум!” виходить щоп’ятниці о 18.50 в ефірі радіоканалу духовного відродження “Культура” (III програма Національного радіо України) або в діапазоні СВ (1242 КГц) і УКВ (72 МГц). З матеріалами всіх передач можна ознайомитися на сторінці в Інтернеті – <http://radio.arraid.org>²⁵.

Але мусульманські мас-медіа в інформаційному просторі України займають мізерно малу частину і, можна сказати, перебувають у стані зародження. Однак на це є об’єктивні причини. По-перше, Україна переважно християнська країна, по-друге, демократичні перетворення, що почалися тут після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р., протягом усього цього періоду не проходять без проблем і піддаються випробуванням, і, нарешті, дає про себе знати тривале атеїстичне минуле. Хоча, за різними оцінками, в Україні проживає від півтора до двох мільйонів мусульман, питома вага мусульманської преси – мізерна. Про електронні ЗМІ – тим більше говорити не доводиться. Хоча й у цьому напрямку був зроблений прорив. Вперше в ефірі пролунала добре відома всім мусульманам міста Києва радіограма “Ассалюму алейкум!”, вже вийшов її сотий випуск. Це поки що єдина радіограма про іслам та мусульман в Україні. У випусках звучать інформаційно-аналітичні передачі не тільки на тему релігії. Організатори радіограми, звичайно ж, відгукуються на значні суспільно-політичні події в Україні і світі, порушують проблеми міжконфесійних та міжнаціональних відносин, розповідають, як живуть мусульмани України та їхні брати-одновірці за кордоном, особливо в ісламських країнах. У передачах нерідко виступають авторитетні вчені, державні і політичні діячі, представники державних установ і відомств України та інших країн. Як, наприклад, нещодавно пролунала ексклюзивне інтерв’ю голови Держкомрелігії України Віктора Бондаренка. Не раз у передачах надавалося слово представникам різних християнських конфесій. Інакше кажучи, організатори радіограми будують міст взаєморозуміння між ісламським світом і Україною. Це одне з найважливіших завдань їхньої діяльності.

Крім щотижневих тридцятихвилинних випусків радіопрограми ще виходять “прямі ефіри”. Вони користуються особливою популярністю в радіослухачів, викликають незвичайну активність аудиторії. Крім постійної рубрики “Читаємо Коран”, з’являються інші періодичні рубрики: “Мечеті світу”, “Мусульманська тема в українській і світовій культурі”, “Особистість в історії” тощо. Також планується випуск нових тематичних циклів про ісламські країни, про регіони України – місця компактного проживання мусульман.

Зокрема, на вечорі, присвяченому виходу сотого випуску “Ассалям алейкум!”, вищеназваний Віктор Бондаренко відзначив, що ця радіопрограма “толерантна”, “витримана” та “інтелігентна”. А в серпні 2005 року радіопрограма була представлена на Всеукраїнському конкурсі програм регіональних телерадіоорганізацій. Радіопередача “Україна та іслам” стала лауреатом в одній із номінацій конкурсу. А це вже оцінка професіоналів журналістики²⁶.

У даний час друковані та електронні ЗМІ Асоціації – найбільш популярні засоби культосвітнього характеру. Вони широковідомі – насамперед у Росії, а також в інших країнах – не тільки серед мусульман, а й серед більш широкого кола читачів.

Окремої уваги заслуговує монографія наукових співробітників Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України М.І. Кирюшка та О.Є. Бойцової “Іслам у Криму: релігійно-національна самоідентифікація кримськотатарського народу”. У монографії висвітлюються особливості й основні етапи історії ісламу у Криму, показано його роль у процесах релігійно-національного самоототожнення кримських татар, етнозбереження та етновідтворення цього народу в різні періоди його існування, а також досліджено сучасний стан мусульманської спільноти Криму, показано специфіку соціальної адаптації мусульман в українському суспільстві²⁷.

У монографії “Ісламська ідентичність в Україні”, авторами якої є О. Богомол, С. Данилов, І. Семиволос, Г. Яворська і яка видана Центром близькосхідних

досліджень, розглянуто широке коло питань, пов’язаних із соціально-політичними вимірами ісламської ідентичності в Україні, включаючи соціально-географічні параметри, опис та характеристику мусульманських центрів, що діють сьогодні в Україні, аналіз специфіки ісламської ідеології²⁸.

Побачило світ перше академічне видання перекладу Корану українською мовою, здійснене доктором філологічних наук, професором, завідувачем відділом Близького і Середнього Сходу Інституту сходознавства ім. А. Кримського НАН України В.С. Рибалкіним. Праця ґрунтується на пріоритетних засадах філологічної інтерпретації тексту першоджерел, ключових принципів Корану.

Сучасні дослідження ісламу і вивчення життя мусульман в Україні спираються на ґрунтовну вітчизняну традицію, біля витоків якої стоїть постать найвидатнішого українського сходознавця зі світовим ім’ям Агатангела Кримського. Сьогодні українські вчені мають певні здобутки у дослідженні та вивченні окремих течій та шкіл в ісламі, аналізі взаємозв’язку ісламу зі світовою політикою і політичними процесами в окремих країнах, розробці питань історії ісламу та мусульманської цивілізації, у соціологічному вивченні складних процесів у мусульманському середовищі в Україні. З’являються публікації, присвячені можливостям і перспективам діалогу між мусульманами і християнами. Проте низка питань поки що залишається поза увагою дослідників. Це комплекс історичних, етнополітичних та інших проблем вивчення ісламу. Саме тому необхідно усіляко підтримувати наукові дослідження у сфері ісламознавства, вивчення історії та сучасного стану мусульманської громади в Україні, проводити науково-релігійні конференції, засідання “круглих столів” з метою більш детального ознайомлення українців з культурою мусульманського світу.

Таким чином, пропоновані матеріали цієї статті можуть служити певним внеском у справу поширення знань про предстаників ісламських народів у незалежній Україні.

- ¹ Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГОУ). – Фонд 1. – Опис 25. – Справа 3147. – Аркуш 85.
- ² Там само.
- ³ Центральний державний архів АРК (далі – ЦДААРК). – Ф. 1. – Оп. 13. – Спр. 88. – Арк. 4–5.
- ⁴ Матеріали Ісламського громадського культурного центру в Києві, 2004.
- ⁵ Матеріали Міжобласної асоціації громадських організацій «Арраїд». – Київ, 2004.
- ⁶ Матеріали Донецького ісламського університету. – Донецьк, 2005.
- ⁷ Закон України “Про національні меншини” від 25 червня 1992 року № 2494–ХІІ.
- ⁸ Матеріали Конгресу азербайджанців України. – Київ, 2004.
- ⁹ Матеріали Харківської обласної регіональної організації «Конгрес азербайджанців України». – Харків, 2006.
- ¹⁰ Матеріали Центру інформації і документації кримських татар. – Сімферополь, 2005.
- ¹¹ Інтернет-сайт Центру інформації і документації кримських татар (<http://www.cidct.org.ua>).
- ¹² Матеріали Республіканської федерації татар та башкирів Криму. – Сімферополь, 2005.
- ¹³ Матеріали Всеукраїнського татарського культурного центру «Туган Тел». – Київ, 2004.
- ¹⁴ Матеріали Київської обласної узбецької громади «Узбекистан». – Київ, 2004.
- ¹⁵ *Семена Н.* Воссоздан центр тюркской культуры // «Зеркало недели», Киев, 26 червня 1999 р.
- ¹⁶ Там само.
- ¹⁷ Сайт бібліотеки імені І. Гаспринського (<http://www.library.crimea.ua>).
- ¹⁸ Матеріали Фонду дослідження і підтримки корінних народів Криму. – Сімферополь, 2005.
- ¹⁹ Матеріали Ісламського культурного центру у м. Києві. – 2004.
- ²⁰ Матеріали Міжобласної асоціації громадських організацій «Арраїд». – Київ, 2004.
- ²¹ Сайт Міжобласної асоціації громадських організацій «Арраїд» (www.islam.kiev.ua).
- ²² Сайт Меджлісу кримськотатарського народу (<http://www.qurultay.org>).
- ²³ Сайт “Крим і кримські татари” (<http://www.kirimtatar.com>).
- ²⁴ Офіційний сайт МАГО «Арраїд» (www.arraid.org).
- ²⁵ Матеріали Міжобласної асоціації громадських організацій «Арраїд». – Київ, 2005.
- ²⁶ Там само.
- ²⁷ *Кирюшко М.І., Бойцова О.Є.* Іслам в Криму: релігійно-національна самоідентифікація кримськотатарського народу. – Київ: Світогляд, 2005. – 300 с.
- ²⁸ *Богомолов О., Данилов С., Семиволос І., Яворська Г.* Ісламська ідентичність в Україні. – Київ, 2005.